

XƏZƏR HÖVZƏSİNİN ENERJİ RESURSLARININ İSTİFADƏSİ AZƏRBAYCAN-TÜRKMƏNİSTAN MÜNASİBƏTLƏRİ KONTEKSTİNDƏ

Məmmədli Günay Xəqani qızı
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası
gunay_memmedli@mail.ru

Açar sözlər: *Xəzər, neft, Türkmənistan, Azərbaycan, bölgə, enerji resursları*

Müasir dövrdə Azərbaycan və Türkmənistan arasında əlaqələrin şəkil və formatının dəyişməsi olduqca mühüm hadisələrdən sayıla bilər. 2021-ci il yanvarın 21-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev ilə Türkmənistan Prezidenti Qurbanqulu Berdimuhammədovun arasında video zəng bir sıra diplomatik yeniliklərə səbəb oldu. Azərbaycan və Türkmənistan prezidentləri arasındakı video konfrans zəngi

Xəzər dənizinin mərkəzində təxminən 30 illik mübahisə və gərginliyin ortadan qalxması ilə nəticələndi. Nəhayət Azərbaycan və Türkmənistan Xəzər dənizində iki ölkə arasında təxminən bərabər məsafədə yerləşən mübahisəli karbohidrogen yataqlarını birgə işlətməyə razı oldular. Bu, həm Xəzər hövzəsi enerji resurslarının istismarında, həm də türk dünyası arasında əlaqələrin xarakterinə ciddi şəkildə təsir edən bir amildir. Məhz bütün bunlar Xəzər hövzəsinin enerji resurslarının istifadəsinin Azərbaycan-Türkmənistan münasibətləri kontekstində tədqiqini zəruri edir.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ КАСПИЙСКОГО БАССЕЙНА В КОНТЕКСТЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКО-ТУРКМЕНИСТАНСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Мамедли Гюнай Хагани кызы

Ключевые слова: *Каспий, нефть, Туркменистан, Азербайджан, регион, энергетические ресурсы*

Недавнее изменение формы и формата отношений между Азербайджаном и Туркменистаном можно считать очень важным событием. В последние дни видеозвонок между президентом

Азербайджана Ильхамом Алиевым и президентом Туркменистана Гурбангулы Бердымухамедовым вызвал ряд дипломатических новшеств. Видеоконференция между президентами Азербайджана и Туркменистана сняла противоречия и напряженность. После почти 30-летних переговоров Азербайджан и Туркменистан договорились о совместной разработке спорных углеводородных месторождений в Каспийском море примерно на равных расстояниях между двумя странами. Это фактор, который серьезно влияет как на использование энергоресурсов в Каспийском бассейне, так и на характер отношений между тюркским миром. Все это вызывает необходимость изучения использования энергоресурсов Каспийского бассейна в контексте азербайджано-туркменских отношений.

USE OF ENERGY RESOURCES OF THE CASPIAN BASIN IN CONTEXT OF AZERBAIJANI-TURKMENISTAN RELATIONS

Mamedli Gunay Khagani kızı

Keywords: *Caspian, oil, Turkmenistan, Azerbaijan, region, energy resources.*

The recent change in form and format of relations between Azerbaijan and Turkmenistan can be considered a very important event. In the last days, a video call between the President of Azerbaijan İlham Aliyev and the President of Turkmenistan Gurbanguly Berdimuhamedov caused a series of diplomatic innovations. The video conference between the presidents of Azerbaijan and Turkmenistan has provoked controversy and tension. After almost 30 years of negotiations, Azerbaijan and Turkmenistan agreed on the joint development of disputed hydrocarbon fields in the Caspian Sea, approximately at equal distances between the two countries. This is a factor that seriously affects the use of energy resources in the Caspian Basin, as well as the nature of relations between the Turkic world. All this calls for the need to study the use of energy resources in the Caspian Basin in the context of Azerbaijani-Turkmen relations.

Giriş. *Azərbaycan və Türkmənistan arasında nəzərə çarpan qarşılıqlı anlaşma və razılaşma formatı geosiyasi məkanda ən mühüm hadisələrdən hesab edilə bilər. Bu, Xəzərin enerji resurslarının istifadəsinin optimallaşdırılmasına, eyni zamanda türk dövlətləri arasında yaxınlaşmanın güclənməsinə, böyük ehtimalla, müsbət təsir edəcəkdir. Xüsusilə 44 günlük Vətən müharibəsindən sonra Azərbaycanın dünyada və bölgədə əhəmiyyəti və təsir gücü bir qədər də*

artdı. Artıq Azərbaycanla güc üsulu ilə danışmağın mümkünsüzlüyü bəlli oldu. Bunun əsas amillərindən biri də Türkiyə ilə əlaqələrimizin yüksək səviyyəsi idi. Azərbaycan və Türkiyə əslində türk dünyası birliyi istiqamətində birgə çalışmalara başladılar. Maraqlı cəlb edən odur ki, Azərbaycanla Türkmənistan arasında mühüm razılaşmanın əldə edilməsi məhz Ermənistanda və erməni siyasi dairələrində qorxu ilə qarşılandı. Ermənilər hələ uzun illər öncə Azərbaycan-Türkmənistan əlaqələrində istilənmədən qorxaraq belə yazırdılar: “Azərbaycan əlaqələrini inkişaf etdirməklə həm ixracı artırır, həm də hərbi xərclərinin artırılması istiqamətində gəlir mənbəyi əldə edir” [5]. Beləliklə, biz görürük ki, Azərbaycan-Türkmənistan əlaqələrinin gücləndirilməsi olduqca vacibdir. Bu məsələnin öyrənilməsi isə elmi-nəzəri və əməli aktualıq kəsb edir. Bunun üçün ilk növbədə Türkmənistanın iqtisadi və siyasi gücünü təhlil etmək lazımdır.

Türkmənistanın iqtisadi və geosiyasi əhəmiyyəti. Türkmənistan Mərkəzi Asiya regionunda mühüm ölkədir. Əvvəla, Türkmənistanın Qazaxıstandan üstünlüyü Aşqabadın xarici siyasətinin konkret aparılması ilə müəyyən edilir. Bura beynəlxalq təşkilatlara qoşulmaqdan imtina etmək və bitərəfliyi qorumaq, nəticədə - dövlətlərlə yalnız ikitərəfli münasibətləri qorumaq prinsipi daxildir. Xarici siyasətin mahiyyətinin bu xüsusiyyəti bir çox dövlətlər üçün çox cəlbedicidir. Türkmənistanın karbohidrogen ehtiyatlarına gəlincə [6], bu dövlətin OPEC-ə görə dünyanın təbii qaz ehtiyatlarının 4,9% -nə sahib olduğunu qeyd etmək lazımdır. Nəticədə, enerji ixracatına görə, Türkmənistanın hazırda davamlı inkişaf edən bir iqtisadiyyatı var. Türkmənistan Cənubi Asiyayı qazla tam təmin edə bilər. Bu gün Çin Türkmənistan üçün ən böyük ticarət tərəfdaşı olaraq qalır. Təsadüfi deyil ki, hər iki dövlət 2014-cü ildə dostluq və əməkdaşlıq müqaviləsi bağlayıblar.

Eyni zamanda, Türkmənistan Çin ilə ikitərəfli münasibətlərdə iqtisadi maraqlarla yanaşı, başqa məqsədlər də güdür. Çin ilə strateji tərəfdaşlığın uğurlu inkişafı sayəsində Türkmənistan bu və ya digər şəkildə tədricən Rusiya Federasiyasından uzaqlaşır. Bu vəziyyətdə ÇXR-də özünün enerji siyasətinin uğurla davam etməsi gözə çarpan siyasi subtekstə malikdir. Əgər 1991-ci ildə Türkmənistanda xeyli sayda Rusiya hərbi bazası vardısa, indi 20 ildən çox vaxt keçdikdən sonra Türkmənistan nəinki hərbi bazaların sayını azaltdı, həm də rus hərbiçilərinin mövcudluğunu şübhə altına aldı. Aşqabadın belə bir inamlı mövqeyi ilk növbədə enerji siyasətində qazanılan uğurlar ilə izah olunur. Türkmənistan iqtisadiyyatı üçün eyni dərəcədə əhəmiyyətli rol oynayan İran-Türkmənistan münasibətlərinə də diqqət yetirilməlidir. Güclü ikitərəfli əlaqələrin təməli 1990-cı illərdə, Tehran və Aşqabad arasında Karpej-Kurt-Kui qaz kəmərinin inşası ilə bağlı razılıq əldə edilməklə qoyuldu. Bu vəziyyətdə hər iki dövlət üçün böyük imkanlar açılır. İran Türkmənistan qazının Türkiyə və Fars körfəzi ölkələrinə nəqlində vacib bir iştirakçı olmaq fürsəti qazanır,

Türkmənistan ixrac üçün daha bir böyük imkan əldə edir. Bundan əlavə, Rusiya-Türkmənistan münasibətlərində əvvəllər qeyd olunan problemlərə də ciddi təsir göstərir. Karbohidrogen ehtiyatlarının ixracı üçün alternativ bir variantın olması Türkmənistana Rusiya Federasiyası ilə bərabər səviyyəli bir dialoq aparmağa imkan verir.

Beləliklə, Türkmənistanın enerji siyasəti təkcə iqtisadi deyil, həm də siyasi baxımdan əhəmiyyətlidir. İqtisadi baxımdan Aşqabadın əsas vəzifəsi təbii qazın ixracını artırmaqdır, Çin, İran və Rusiyadan əlavə, bütün Cənubi Asiyanı qazla təmin edə bilən bir qaz kəmərinin tikintisi layihəsi Türkmənistan hökuməti tərəfindən getdikcə aktuallaşır. Bundan əlavə, Türkmənistan təkcə Orta Asiya regionunda deyil, bütün dünyada mühüm geosiyasi oyunçu olmağa səy göstərir. Burada Türkmənistan üçün əsas məqsəd Rusiyadan mümkün qədər uzaqlaşmaqdır ki, bu da Mərkəzi və Cənubi Asiya ölkələri ilə əlaqələrin daha da inkişaf etdirilməsinə kömək edə bilər [7,s.77].

Azərbaycan-Türkmənistan əlaqələrinə icmali baxış. Azərbaycan-Türkmənistan arasında əlaqələrin strateji mahiyyəti daim diplomatlar və siyasi şərhçilər tərəfindən qeyd edilmişdir. Türkmənistanla münasibətlər Azərbaycanın xarici siyasətinin ən vacib istiqamətlərindən biridir. İki ölkə xalqlarının eyni etnik mənşəyə, mədəniyyətə və dinə sahib olmaları, əsrlər boyu dostluq və mehriban qonşuluq şəraitində yaşamaları münasibətlərin inkişafı üçün həm zərurət, həm də sağlam bir zəmin yaradır. Son illərdə ikitərəfli münasibətlərin inkişaf dinamikasını müsbət xarakterizə etmək olar. Hazırda iqtisadi, humanitar, nəqliyyat və digər sahələrdə çox yaxşı nəticələrlə qarşılıqlı maraq doğuran sahələrdə uğurlu əməkdaşlıq həyata keçirilir. Ancaq eyni zamanda, bu nəticələrin hələ ölkələrimizin potensialına uyğun səviyyədə olmadığını düşünürük və bu istiqamətdə birgə səyləri artırmağımız lazımdır [2,s.5].

1992-ci ilin iyununda Azərbaycanla Türkmənistan arasında diplomatik münasibətlərin qurulmasına baxmayaraq, karbohidrogen ehtiyatları ilə zəngin olan iki türk dövləti arasında siyasi əlaqələr formal xarakter daşıyırdı. İki ölkə arasındakı siyasi münasibətlərdəki soyuqluğa Türkmənistanın Xəzər dənizindəki bir sıra Azərbaycan yataqlarına iddiası səbəb olmuşdu. Bu soyuqluq Transxəzər qaz kəməri layihəsinin o vaxt həyata keçirilməsinə imkan vermədi.

Çıraq və Azəri yataqlarında hasilat başlayanda Azərbaycan-Türkmənistan münasibətləri kəskin şəkildə pisləşdi. İki ölkə arasındakı münasibətlər S.Niyazovun vəfatından sonra (2006-cı il) yaxşılaşmağa başladı, baxmayaraq ki, 2009-cu ildə Q.Berdimuhammedov hələ də Çıraq və Azəri yataqlarının mülkiyyət məsələsini beynəlxalq arbitraja yönəltmək niyyətində idi.

2007-ci ildə Q.Berdimuhammedovun hakimiyyətinin ilk ilində Türkmənistan Kipr şirkəti Buried Hill-ə Serdar (indiki Dostluq) yatağının

işlənməsi üçün lisenziya verdi və şirkət seysmik kəşfiyyata başladı, lakin Türkmənistan və Azərbaycan bütün işləri təxirə salmağı qəbul etdilər.

Qurbanqulu Berdimuhammedov Türkmənistanda hakimiyyətə gəldikdən sonra iki ölkənin liderləri arasında bir çox istiqamətlərdə ardıcıl bir dialoq başlandı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 28-29 Noyabr 2008-ci il, 21-22 Noyabr 2018-ci il və 10 Oktyabr 2019-cu il tarixlərində Türkmənistana rəsmi səfərlər etdi. Bu səfərlər iki ölkə arasındakı əlaqələrin inkişafında xüsusi rol oynadı. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2008-ci ilin noyabr ayında Türkmənistana rəsmi səfəri iki ölkə arasındakı münasibətlərin daha da möhkəmlənməsinə mühüm töhfə verdi. Səfər Azərbaycan ilə Türkmənistan arasında müxtəlif sahələrdə əlaqələrin inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Görüşlərdə ikitərəfli münasibətlərin bütün aspektləri, regional sabitlik və təhlükəsizlik, həmçinin terrorizm, ekstremizm, separatizm, mütəşəkkil cinayətkarlıq və narkotik ticarətinə qarşı birgə səylər müzakirə edildi. Digər səfərlərdə də Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev türkmən həmkarını türk dövlətləri, xüsusən də Azərbaycanla sağlam münasibətlərin qurulmasına təşviq edirdi.

Türkmənistan Prezidenti Qurbanqulu Berdimuhammedov 19-20 May 2008-ci il, 18 Noyabr 2010-cu il, 12 iyun 2015-ci il, 8-9 Avqust 2017-ci il, 25 Oktyabr 2019-cu il, 11 Mart 2020-ci il tarixlərində Azərbaycana səfər etdi. Bu səfərlər bu yaxınlarda imzalanmış razılaşma üçün hazırlıq mərhələsi idi [4].

Nəhayət, 21 yanvar 2021-ci ildə Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Türkmənistan Hökuməti Türkmənistanın Aşqabad şəhərində, Xəzər dənizindəki Dostluq sahəsinin karbohidrogen ehtiyatlarının birgə kəşfiyyatı və işlənməsinə dair Anlaşma Memorandumu imzaladılar. Memorandumu Azərbaycan və Türkmənistan Prezidentləri İlham Əliyev və Qurbanqulu Berdimuhammedovun iştirakı ilə video formatda həyata keçirdilər [1].

Nəticə. 21 yanvar 2021-ci ildə Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Türkmənistan Hökuməti Türkmənistanın Aşqabad şəhərində, Xəzər dənizindəki Dostluq sahəsinin karbohidrogen ehtiyatlarının birgə kəşfiyyatı və işlənməsinə dair Anlaşma Memorandumun imzalanması olduqca mühüm bir siyasi və iqtisadi hadisədir. Bu, bölgədə gərginliyin azalmasına və iqtisadi əməkdaşlığın güclənməsinə gətirib çıxaracaqdır. Eyni zamanda, artıq yeni dünya düzənində türkdilli dövlətlərin siyasi çəkisinin artmasına kömək edəcəkdir. Təbii ki, türkdilli dövlətlərin bu istiqamətdə fəaliyyətinin əsas aparıcı iki dövləti Azərbaycan və Türkiyədir. 44 günlük müharibə zamanı Azərbaycanın hərbi gücünü ortaya qoyması və onun haqlı davasında Türkiyənin siyasi dəstəyi geosiyasi müvazinəti bizim xeyrimizə dəyişdi. Bölgə ölkələri, o cümlədən Türkmənistan da bunu nəzərə aldı. Türkmənistan türk dövləti olsa da, burada güclü erməni diasporu vardır. Ancaq diplomatik gedişlərimiz bu amili də zərərsizləşdirdi. Azərbaycan və Türkmənistan arasında imzalanan bu

memorandum gələcəkdə yeni iqtisadi əməkdaşlıq formatı qurmaq baxımından da vacibdir. Türkmənistan qazının Cənub Qaz Dəhlizi layihəsinə daxil edilməsi bu istiqamətdə Türkmənistana əlavə gəlirlər gətirə bilər. Cənub Qaz Dəhlizi layihəsinin əhəmiyyətini artırır və Azərbaycanın bu istiqamətdəki gəlirlərinin daha da artmasına təkan verə bilər.

Beləliklə, bu razılaşma tarixi əhəmiyyətə malik iqtisadi və siyasi dividendləri özündə ehtiva edən bir razılaşmadır. Bu istiqamətdə fəaliyyətin davam etdirilməsi Xəzər hövzəsində əməkdaşlığın xarakterini müsbətə doğru bir qədər də dəyişir. Həmçinin, Rusiyanın və İranın bəzi hallarda manipulyasiya imkanlarını azaldır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanla Türkmənistan arasında Xəzərdə "Dostluq" yatağının birgə işlənməsinə dair Memorandum imzalanıb.
https://apa.az/az/xarici_siyaset/Azrbaycanla-Turkmnistan-arasinda-Xzrd-Dostluq-yataginin-birg-islmsin-dair-Memorandum-imzalanib-625462
2. Məhərrəmov T. Azərbaycanla Türkmənistan arasında əməkdaşlıq iqtisadi rifaha, təhlükəsizliyə və mədəni inkişafa xidmət edir. // Kəsp. - 2019.- 21 avqust. - № 150/2. - S. 5.
3. Cəfərli R. Azərbaycan-Türkmənistan münasibətləri sürətlə inkişaf edir. // Azərbaycan.-2008.-5 dekabr.-S.1.
4. Məmmədov Z. "Dostluq" yatağı: İqtisadi inkişafın, Azərbaycanla Türkmənistan arasında dostluq və qardaşlığın simvolu – TƏHLİL.
https://apa.az/az/siyasi_xeberler/Dostluq-yatagi-Iqtisadi-inkisafin-Azrbaycanla-Turkmnistan-arasinda-dostluq-v-qardasligin-simvolu-coloredTHLILcolor-625530
5. Арутюнян С.Изменение ситуации на каспии. Перспектива азербайджано-туркменского энергетического сотрудничества.
http://www.noravank.am/rus/articles/security/detail.php?ELEMENT_ID=2650
6. Федоров Ю.Е. Туркменские газовые игры // Индекс безопасности. 2010. Т. 16. № 2 (93). С. 73-86.
7. Икрамов С.Т. Энергетическая политика Центральноазиатских стран // Теории и проблемы политических исследований. 2018. Том 7. № 5А. С. 73-80., с.77-78